

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАСИЛЛЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСНОВНІ ВИДИ ПРОЯВУ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ

STUDY OF INFORMATION VIOLENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: MAIN TYPES OF MANIFESTATION AND DETERMINANTS

Стаття присвячена дослідженню проблеми інформаційного насилля в закладах вищої освіти, зокрема його проявів. За допомогою аналізу та синтезу різних джерел, автор розглядає основні види інформаційного насилля, які можуть виникати в університетському середовищі. В статті висвітлюються види інформаційного насилля, як-то: дезінформація; кібербулінг; фейкові наукові дослідження; незаконне копіювання та плагіат; політичний та ідеологічний тиск; зловживання особистими даними; спам та фішинг; негативні коментарі та образи в мережі.

Окрема увага приділяється детермінантам цього явища, здебільшого розглядаються соціокультурні, психологічні й технічні аспекти, які сприяють зростанню інформаційного насилля в закладах вищої освіти. Проведено аналіз чинників, що спонукають студентів і співробітників до здійснення інформаційного насильства та виявлення його наслідків для жертв.

Крім того, автором проведено емпіричне дослідження метою якого було встановлення самого факту існування інформаційного насилля в умовах закладів вищої освіти та ідентифікація його проявів. До експериментального опитування було залучено 208 здобувачів педагогічних закладів вищої освіти. Встановлено, що найбільші кількісні показники проявів інформаційного насилля мають дезінформація, кібербулінг, зловживання особистими даними, негативні коментарі й образи.

Публікація містить результати, які можуть бути корисними для академічного співтовариства, адміністрації університетів, психологів, та всіх, хто цікавиться проблемами інформаційного насильства в університетському середовищі. Вона надає підстави для подальших досліджень та розвитку стратегій боротьби з інформаційним насиллям в закладах вищої освіти.

Ключові слова: інформаційне насилля, заклад вищої освіти, види інформацій-

ного насилля, дезінформація в освітньому процесі, діагностування інформаційного насилля.

The article is devoted to the study of the problem of information violence in higher education institutions, in particular its manifestations. Through the analysis and synthesis of various sources, the author examines the main types of information violence that can occur in the university environment. The article highlights the types of information violence, such as disinformation; cyberbullying; fake scientific research; illegal copying and plagiarism; political and ideological pressure; abuse of personal data; spam and phishing; negative comments and insults online.

Particular attention is paid to the determinants of this phenomenon, mainly socio-cultural, psychological and technical aspects that contribute to the growth of information violence in higher education institutions. The author analyses the factors that encourage students and staff to commit information violence and identifies its consequences for victims. In addition, the author conducted an empirical study aimed at establishing the very fact of the existence of information violence in higher education institutions and identifying its manifestations. The experimental survey involved 208 students of pedagogical higher education institutions. It was found that disinformation, cyberbullying, misuse of personal data, negative comments and insults have the highest quantitative indicators of information violence.

The publication contains results that can be useful for the academic community, university administrators, psychologists, and anyone interested in the problems of information violence in the university environment. It provides grounds for further research and development of strategies to combat information violence in higher education institutions.

Key words: information violence, higher education institution, types of information violence, disinformation in the educational process, diagnosing information violence.

УДК 378.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.1.22>

Акімов В.Ю.,

аспірант кафедри теорії та методики виховання

Рівненського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Інформаційне насилля як феномен сучасного суспільства займає одну із ключових ролей характеру взаємодії окремих індивідів, так і цілих груп й різних соціальних інституцій. Інформаційне насилля в умовах закладу вищої освіти (далі – ЗВО) має велику кількість проявів та не чітку форму їхнього змістового розмежування. В рамках нашого дослідження було виявлено значну кількість форм прояву інформаційного насилля (далі – ІН) в умовах ЗВО серед яких варто виокремити деякі з них. Зокрема, тролінг – різновид ІН метою якого

є формування певної громадської думки з метою досягнення певних цілей [1]. Кібербулінг – булінг із застосуванням цифрових та інформаційних технологій, при якому через інтернет-джерела (соціальні мережі та месенджери), ціллю є нанесення ментальної, емоційної та фізичної шкоди певній особі або групі [2]. Кібермобінг – переслідування на роботі засобами інформаційних технологій. Х. Лейман визначив цю категорію як психологічний тиск на робочому місці, котрий проявляється в цькуванні, чварах, підсиджуванні, плітках, інтригах, хамстві, емоційному насильстві, сексуальному

домаганні [3]. Це найбільш розповсюдженні види ІН в розрізі наукових досліджень та опису їх змістово-функціональної сутності. Варто розуміти, що зазначені види ІН мають досить опосередкований характер і зацентровані на кінцевий результат та засоби реалізації (переважно засоби ІКТ). Однак не у повній мірі визначеними є прояви насилля інформаційного характеру, тому актуальною є проблема дослідження ІН в частині форм, які воно може набувати в умовах ЗВО.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Нині стан дослідження прояву інформаційного насилля в умовах ЗВО має переважно теоретичний характер, здебільшого вивчаються аспекти інформаційного впливу, зокрема їхня мета, роль суб'єктів та об'єктів впливу, а також технічні засоби реалізації. Так, наприклад, Н. Нвіабу у своєму дослідженні вивчав проблему проявів насилля, в тому числі й інформаційного, у кампусах (студентських містечках) університетів США. Дослідник пропонує профілактичні заходи на основі аналізу конкретних випадків (кейсів), які відбулися раніше, шляхом ідентифікації проявів погроз, залякування, переслідування, знуцання, маніпуляції. Тобто він пропонує встановлювати детермінанти виникнення насилля у середовищі університету, а не безпосередньо самі факти насилля [4]. Х. Сміт в рамках дослідження інформаційного насилля студентського містечка університету Теннесі виокремлював факт збільшення частки інформаційного насилля засобами ІКТ ще у першому десятилітті 2000-х років. Насилля інформаційного характеру відбувалося через намагання вирішити певні передбачувані скарги на викладачів та/або інших працівників університету, внаслідок цього відбувався певний інформаційний резонанс, що в решті решт закінчилося трагічним масовим вбивством [5, с. 445–446]. Варто розуміти, що різні види насилля мають різні форми прояву, однак їхні наслідки і наслідки їхнього синтезу мають критично негативний характер для організації освітнього процесу, дозвілля здобувачів освіти, їхнього психологічного стану і, подекуди, для їхньої безпеки та життя зокрема. О. Купенко наводить думку, що інформаційне насилля в умовах освітнього середовища може проявлятися у таких формах як передача інформації без згоди суб'єктів інформаційної взаємодії, втручання третіх осіб у вільну інформаційну взаємодію з метою її порушення, запобігання інформаційному обміну третіми особами [6]. Тобто навіть в умовах вільного пошуку навчальних матеріалів через пошукові системи мережі Інтернет, здобувачі освіти можуть стикатися із неправдивою та необ'єктивною інформацією, чим наноситься шкода розвитку особистості, і, як наслідок, є проявом інформаційного насилля. У своїй праці Б. Бурдьє та Ж. Пасерон виокремлювали особливий вид інформаційного насилля – педагогічне

насилля, яке проявлялося шляхом монополії педагогічного впливу на здобувачів освіти. Проявами такого насилля є: домінування педагога над студентами, соціальна нерівноправність учасників едукативного процесу, психологічний пресинг, тощо [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень ІН в умовах ЗВО, вивчення його проявів досить обмежене з точки зору експериментального та кількісного визначення. Науково обґрунтовані види ІН, а точніше форми його прояву, мало відомі учасникам освітнього процесу, відтак виникає необхідність дослідження конкретних інцидентів в умовах ЗВО. Невирішеним залишається питання збору емпіричних даних серед учасників освітнього процесу в ЗВО в контексті проявів ІН.

Мета статті полягає висвітленні перебігу дослідження проявів інформаційного насилля в умовах ЗВО та інтерпретації отриманих емпіричних даних.

Виклад основного матеріалу. З метою експериментального вивчення проявів ІН в умовах ЗВО попередньо було визначено перелік досліджуваних інцидентів:

- *дезінформація*, яка може реалізуватися шляхом ґенерування неправдивої інформації, сплутуванні фактів, що можуть спричинити непорозуміння та конфлікти в університетському середовищі. Це може вплинути на стосунки між студентами та педагогами й іншими учасниками освітнього процесу;

- *кібербулінг* – виникає у спільнотах університету через соціальні мережі, інтернет та електронну пошту, як наслідок здобувачі вищої освіти можуть стикатися з ситуаціями, коли їхні дані, фотографії чи особисті дані спотворюються чи використовуються без їхньої згоди;

- *поширення фейкових наукових досліджень*, які можуть бути розміщені в наукових журналах або в інтернеті, що може завдати шкоди репутації університету та науковців;

- *незаконне копіювання та плагіат* виникає внаслідок копіювання чужих робіт без відповідних джерел, що порушує академічну доброчесність;

- *політичний або ідеологічний тиск* в умовах коли університети можуть ставати аренами для політичних та ідеологічних конфліктів, де інформація може бути використана для маніпулювання та впливу на думку студентів;

- *зловживання особистими даними* детермінується витоком особистих даних студентів або викладачів, що може спричинити серйозні проблеми з приватністю та безпекою;

- *спам та фішинг* – надмірна кількість спаму та спроби доступу до особистої інформації або грошей через електронну пошту чи інші інформаційно-цифрові шляхи;

– негативні коментарі та образи в мережі виникають через веб-ресурси, які можуть бути вразливими перед висловлюваннями в інтернеті, що може впливати на психологічний стан студентів і викладачів.

Дослідження зазначених інцидентів зумовлено змістовою характеристикою описаних вище видів ІН (дезінформація; кібербулінг; фейкові наукові дослідження; незаконне копіювання та плагіат; політичний та ідеологічний тиск; зловживання особистими даними; спам та фішинг; негативні коментарі та образи в мережі), що в свою чергу дозволить визначити кількісні показники його прояву.

Вивчення проявів ІН у ЗВО проходило у формі експрес-дослідження, яке тривало близько 2 тижнів. Реалізація такого дослідження здійснювалася через чотири взаємопов'язані етапи [8]:

1. Організаційний – передбачає розроблення програми та інструментарію.
2. Збір первинної інформації.
3. Упорядкування та обробка зібраної інформації – передбачає процедури інтерпретації емпіричних даних.
4. Аналіз обробленої інформації – підготовка звіту, формулювання висновків.

В рамках першого етапу дослідження здійснювався відбір засобів дослідження, інструктування безпосередніх виконавців, виконувався відбір учасників (здобувачів вищої освіти) дослідження. Варто відмітити, що для участі в опитуванні було залучено 208 здобувачів освіти педагогічних ЗВО. Розподіл учасників загальної вибірки на контрольну та експериментальну групи не проводився, оскільки метою нашого дослідження є не порівняння певних груп, а встановлення самого факту існування ІН в умовах ЗВО та ідентифікація його проявів.

Дослідження заплановано було проводити під час годин куратора, через спільноти у соціальних мережах та месенджери. В якості анкети було використано сервіс Google Forms, який дозволяє проводити тестування без реєстрації шляхом отримання респондентом посилання (рис. 1). Для забезпечення анонімності здобувачам вищої освіти надсилалися посилання на форму, яку необхідно заповнити, без обов'язкової вимоги зазначення персональних даних. Анкета містила питання відповідно до змісту об'єктованих попередньо досліджуваних інцидентів. Розсилання виконувалося персонально кожному здобувачеві

кураторами академічних груп, працівниками деканатів та випускових кафедр. Кожен із восьми описаних інцидентів репрезентований через три типи відповіді: «Так», «Ні», «Важко відповісти».

В рамках другого етапу дослідження відбувалося безпосереднє опитування респондентів щодо проявів ІН в умовах ЗВО. Опитування здійснювалося дистанційно, тобто здобувач освіти міг пройти його особисто без впливу організаторів, без урахування часових рамок, і головне, без персональної ідентифікації учасника опитування. Результати опитування отримувалися безпосередньо організаторами дослідження через веб-сервіси Google. Із запланованих 220 учасників дослідження участь в опитуванні взяли 208 здобувачів вищої освіти, що складає 95% від прогнозованої кількості.

Третій етап передбачав узагальнення та диференціювання емпіричних результатів дослідження. В якості інструментарію обробки даних використовувалися Microsoft Office Excel та SPSS. Відповідно до запитання щодо наявності ІН як соціального явища в умовах ЗВО, отримані наступні результати (табл. 1).

Результати і обговорення. Таким чином близько 86% відсотків учасників дослідження ствердно висловились, що хоча б із однією формою прояву ІН під час навчання в ЗВО зустрічалися. Водночас частка осіб, які не стикалися з проявами ІН – 5%, решта – 8,7% не визначилися.

Наступним етапом обробки емпіричних даних було диференціювання результатів діагностування прояву ІН за кожним із досліджуваних інцидентів (табл. 2).

Аналітичний характер такого дослідження дозволив нам проаналізувати причинно-наслідкові залежності проявів ІН, механізми його функціонування, виокремити найбільш характерні риси та кількісне уявлення про ступінь його вираженості. Так зокрема упевнено можна констатувати, що ІН як негативне соціальне явище в умовах ЗВО має своє місце. З огляду на домінування тих чи інших проявів ІН, можна задекларувати, що найбільш розповсюдженими є дезінформація, кібербулінг, зловживання особистими даними, негативні коментарі й образи. Здебільшого рівень респондентів, які впевнено визначилися з існуванням ІН в ЗВО значно перевищував у кількісному вимірі тих, хто заперечує та тих, хто не може ствердно відповісти (рис. 2).

Таблиця 1

Показники прояву інформаційного насилля серед учасників освітнього процесу закладів вищої освіти

№ з/п	Так	Ні	Складно відповісти
Кількість	179	11	18
Відсоткова частка	86%	5,3%	8,7%

Дослідження проявів інформаційного насилля в педагогічних закладах вищої освіти

Опис форми

Чи стикалися Ви з генерування неправдивої інформації, сплутуванні фактів, що можуть спричинити непорозуміння та конфлікти в університетському середовищі?

Так

Ні

Важко відповісти

Вам відомі факти насилля, яке виникає у спільнотах університету через соціальні мережі (facebook, instagram, tik-tok), інтернет та електронну пошту, як наслідок здобувачі вищої освіти можуть стикатися з ситуаціями, коли їхні дані, фотографії чи особисті дані спотворюються чи використовуються без їхньої згоди?

Так

Рис. 1. Анкета Google Forms для дослідження проявів інформаційного насилля в закладах вищої освіти

Таблиця 2

№ з/п	Зміст інциденту	Так (n)	Так (%)	Ні (n)	Ні (%)	Складно відповісти (n)	Складно відповісти (%)
1	Дезінформація	152	73	33	16	23	11
2	Кібербулінг	164	79	30	14	14	7
3	Фейкові наукові дослідження	98	47	96	46	14	7
4	Незаконне копіювання та плагіат	112	54	86	41	10	5
5	Політичний та ідеологічний тиск	104	50	76	37	28	13
6	Зловживання особистими даними	148	71	52	25	8	4
7	Спам та фішинг (через ресурси ЗВО)	62	30	109	52	37	18
8	Негативні коментарі та образи в мережі	179	86	14	7	15	7

де, n – кількість отриманих відповідей респондентів.

Засоби аналітики Google Forms дозволяють визначити загальні тенденції, тобто усереднені

результати. Таким чином можна чітко прослідкувати прояв того чи іншого виду ІН.

Результати представлені на гістограмі (рис. 2) дозволяють інтерпретувати результати

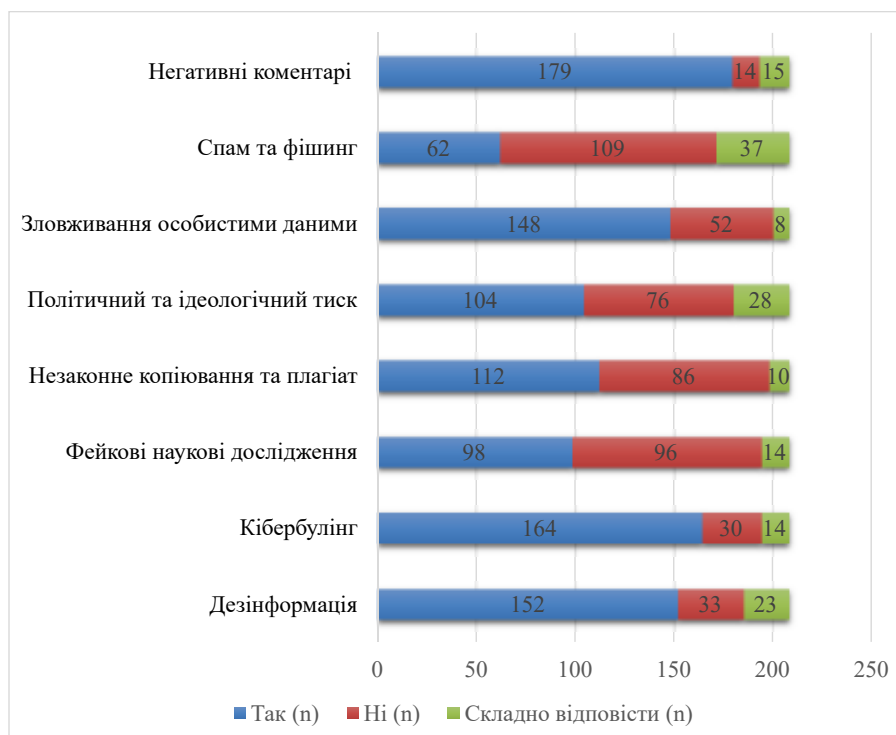

Рис. 2. Гістограма результатів дослідження прояву інформаційного насилля серед учасників освітнього процесу

дослідження ІН та встановити найбільш поширені типи проявів.

Таким чином основними причинами проявів ІН в ЗВО, на нашу думку, є використання інформаційних ресурсів, за допомогою яких розповсюджується інформація неправдивого та маніпулятивного характеру. Механізм функціонування виникнення ІН в ЗВО ґрунтується на потенційних анонімних можливостях висловлювань, легкодоступності до особистих даних учасників освітнього процесу та різним рівнем сформованості їхньої медіаграмотності й інформаційно-комунікаційної компетентності.

Висновки. Дослідження проявів ІН в умовах ЗВО репрезентативно вказує про існування його випадків. Найбільш поширеними проявами є дезінформація, кібербулінг, зловживання особистими даними, негативні коментарі й образи.

З огляду на емпіричні результати дослідження можна стверджувати, що існує нагальна необхідність науково-педагогічного обґрунтування й впровадження в освітній процес ЗВО заходів та засобів профілактики ІН.

Окреслене дослідження не є констатувальним, а носить оглядово-діагностувальний характер, метою якого є ідентифікація основних видів прояву ІН в ЗВО. Вивчення й наукове обґрунтування способів профілактики ІН в ЗВО буде покладено в основу наших подальших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти: монографія. За заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. Харків: Майдан, 2011. 244 с.
2. Лівінгстон С., Серд А. Кібербулінг – що це та як це зупинити? 10 фактів, які підлітки хочуть знати про кібербулінг ЮНІСЕФ. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying>.
3. Leymann H. The Mobbing Encyclopaedia. Режим доступу: <https://www.leymann.se/English/frame.html>
4. N. Nwiabu, «Situation awareness for violence prevention on campuses.» 2014 IEEE International Inter-Disciplinary Conference on Cognitive Methods in Situation Awareness and Decision Support (CogSIMA), San Antonio, TX, USA, 2014, pp. 90–96, doi: 10.1109/CogSIMA.2014.6816546.
5. H. Smith. Violence on campus: Practical recommendations for legal educators. Retrieved from University of Tennessee. Режим доступу: <http://works.bepress.com/sandra-thomas>.
6. Купенко Олена; Никоненко, Катерина. Робота з відкритими освітніми інтернет-ресурсами як протипага інформаційному насильству. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захист прав дітей, 2014. 666 с.
7. Bourdieu, Pierre; Passeron, Jean-Claude; Nice, R. Education, society and culture. Trans. Richard Nice. London: SAGE Publications, 1977, С. 15–29.
8. Паніотто В., Харченко Н. Методи опитування. Київ, 2017. 338 с.